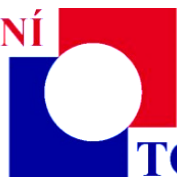

**ZÁKLADNÍ
ŠKOLA**

TOMÁŠE GARRIGUA MASARYKA

ČERNÁ SMRT

Závěrečná práce žákyně 9. ročníku

Školní rok **2019/2020**

Adéla Ondrová, 9. A

Annotation

In my final work I would like you to learn about a horrible medieval sickness - a plague. I will describe the first mentioning and the causes of this illness. I will write about its main discoverers. and about the different forms of the disease. In my thesis I will also mention the first vaccine and the treatment of sick people in the middle ages and nowadays. I will describe why people built plague columns and where we can find them. You will also find out about when and how much our area was interposed to plague blows and I will focus on plague epidemics in Blansko.

Poděkování

Chtěla bych poděkovat paní učitelce Petře Ocetkové za cenné rady a pomoc při zpracování mé závěrečné práce a také své rodině za neochvějnou podporu.

Obsah

Úvod	1
1. Původce a objevitelé této nemoci	1
1.1 První zmínky o moru a jeho původ.....	1
1.2 Tvůrci a přenašeči.....	1
1.3 Druhy nemoci	2
1.3.1 Dýmějová forma	2
1.3.2 Plicní forma	2
1.3.3 Septická forma	3
1.4 Objevitelé.....	3
2. Léčení a prevence	4
2.1 Způsob léčení ve středověku	4
2.2 Opatření proti moru	6
2.3 První vakcína	6
2.4 Způsob léčení dnes	6
3. Morové sloupy	7
3.1 Důvod jejich stavby	7
3.2 Morové sloupy u nás.....	8
4. Největší morové epidemie	10
4.1 Morové epidemie u nás.....	11
4.2 Slavné osobnosti, které mor zasáhl.....	11
5. Výskyt moru na Blanensku a ve Vilémovicích	11
Závěr	11
Zdroje.....	13
Obrázky.....	15

Úvod

V mé závěrečné práci bych vás ráda seznámila s obávanou nemocí ve středověku, tzv. černou smrtí čili morem. O moru jsem se rozhodla psát, protože mě zaujala jeho historie, dlouhou dobu byl totiž nejobávanější nemocí po celé Evropě. Fascinovalo mě, jak rychle se mor dokáže z jednoho člověka přenést na druhého a jak rychlé negativní účinky má na lidský organismus. V dnešní době už mor není taková hrozba jako kdysi, na vyléčení stačí antibiotika. Ale jak to snášeli lidé ve středověku, kteří na mor neměli žádný lék ani vakcínu, o tom bych vám ráda sdělila víc. Doufám, že vás moje závěrečná práce zaujme a získáte o moru víc znalostí a nové poznatky, než jste doposud měli.

1. Původce a objevitelé této nemoci

1.1 První zmínky o moru a jeho původ

V dřívějších dobách se mor nacházel v rozsáhlých pouštích Asie, savanách, pouštích severní a střední Afriky i Ameriky. Přežíval díky velké populaci hlodavců, kteří se postupem času moru přizpůsobili, než mu po delší době zcela podlehli. Na hlodavce neměla nemoc tak rychlý účinek, ale na lidi okamžitý a většinou smrtící. Dřív od sebe byla města velmi vzdálená. Mor většinou vyhubil celou vesnici a pak zase zmizel, protože se nemohl dál rozšířit. Ale postupem času se lidská obydlí zvětšovala a rozrůstala, města od sebe už nebyla tak vzdálená. Do měst také začaly přicházet krysy za potravou. Nemoc proto mohla přecházet z místa na místo, a to zejména díky karavanám, které většinu měst zásobovaly jídlem spolu s krysami. Lidé si pořádně neuvědomovali souvislost moru s hlodavci.

1.2 Tvůrci a přenašeči

Původce této nemoci je bakterie *Yersinia pestis*, dříve *Pasteurella pestis*. Bakterie má tvar tyčinky. Jde o fakultativní anaerobní bakterii¹⁾. *Yersenia pestis* je přenositelná a gramnegativní bakterie²⁾. Může se přenášet na zvíře i člověka. Přenašeči moru u nás jsou hlavně potkani a krysy, v jiných zemích často veverky, sysli, myši, potkani a divoká morčata. Hlavní a přímý přenašeč je blecha morová. Když blecha nasaje krev nakaženého hlodavce, tak se v jejím předžaludku bakterie rozmnoží a kousnutím člověka na něj mor přenesou.

---

¹⁾ *fakultativní – nezávazný, anaerobní – prostředí bez kyslíku*

²⁾ *gramnegativní – stěna vytvořena různými vrstvami*

1.3 Druhy nemoci

Mor má tři formy, které jsou zároveň postupná stádia nemoci: 1. Dýmějová forma

2. Plicní forma

3. Septická forma

Každá z těchto forem se na člověka přenáší jinak.

1.3.1 Dýmějová forma

Tuto formu moru můžeme znát také pod názvem bubonický mor. Přenáší se bleším kousnutím, po kterém vzniká zánět lymfatické soustavy, který se projeví boulemi v oblasti mizních³⁾ (lymfatických⁴⁾ uzlin. Příznaky:

- inkubační doba 2 – 6 dnů (množení bakterií)
- únava
- horečka
- na konci inkubační doby bolest hlavy, pocit chladu
- v tomto bodě začne infekce ustupovat nebo se stane smrtelnou
- zvětšení uzlin, hlavně v oblasti krku, podpaží a třísel, prohnisávání skrz kůži - zvětšené uzliny mají velikost jablka; buď samovolně praskají, nebo jsou proříznuty a vyčištěny, tím se dává větší šance na uzdravení
- nepřichází úleva, rány se neuzavírají, vznik vředů, následuje celková otrava sepse⁵⁾

Úmrtnost na tuto formu je 40 - 60 %.

1.3.2 Plicní forma

Tato forma moru se přenáší kapénkovou infekcí z člověka na člověka pomocí kašle, kontaktu s nakaženou osobou a oděvem. Z obou forem moru je plicní forma extrémně nakažlivá.

---

³⁾ mizní uzliny - součást mizního oběhu, navazuje na mizní cévy

⁴⁾ lymfatická soustava - jednosměrná soustava lidského těla

⁵⁾ sepe - celková reakce na infekci

Plicní forma se vyskytuje jako druhotná a zároveň jako pozdní projev nemoci. Nejčastěji se šíří kapénkově, prvním místem infekce jsou napadené plíce.

Projevy:

- ztráta sil
- dušnost - nedostatek kyslíku
- kašel
- špatné dýchání
- nedostatečným okysličením krve se pokožka barví do modra (rty, pokožka)
- vykašlávání hlenů zbarvených černě nebo červeně
- porucha cévního zásobení – sražení krve, vede k ucpání cév – odumření konečků prstů a ušních lalůčků, následně zčernají
- mohou se objevit i symptomy dýmějového moru
- po uplynutí inkubační doby se vše zhorší
- při léčbě 50 % úmrtí, bez léčby smrt

Plicní mor je nejčastější forma onemocnění.

1.3.3 Septická forma

Septická forma vzniká, když bakterie vnikne z lymfatické tkáně do krve a tím se dostane do plic, jater a sleziny. Dochází ke srážení krve v celém těle. Pokožka pacienta se zbarví do hnědofialové až černé barvy. Poté následuje rychlý pokles tlaku krve a selhání srdce. Tato forma vede vždy ke smrti člověka, pokud není včas zahájena léčba.

1.4 Objevitelé

Mor objevili tři lékaři, které vám teď představím. Hlavním byl Alexandr Yersin, objevitel původce, poté menší zásluhu měl Šibasabura Kitasata a nakonec Paul Louis Simond, objevitel šířitele. Bez zásluhy těchto tří lékařů by mohl mor způsobit větší škody, než si umíme představit.

K objevení moru došlo až na konci 19. století v roce 1894 francouzsko-švýcarským bakteriologem Alexandrem Yersinem. Když bakterii objevil, bylo mu třicet jedna let a měl

určité zkušenosti s mikrobiologickou⁶⁾ prací. Byl to hlavně námořní lékař, působil na Dálném východě, než ho francouzská vláda povolala do Hongkongu, kde bakterii objevil. Bakterii po něm následně pojmenovali.

Významně také k objevení bakterie přispěl lékař Šibasaburo Kitasato, který dospěl později k témuž objevu jako Alexandr Yersin.

Ale také nesmíme zapomenout na Paula Louise Simonda, který zjistil, že hlavním přenašečem moru jsou blechy, odborně řečeno *Xenopsylla cheopis*. Zjistil, že bakterie se přenáší z krysy na člověka. Jeho objev zpočátku nebyl přijat, ale později ho prohlásili za vědecký fakt. Napsal o svém objevu i knihu "Pasteurův institut o šíření moru". Za svou práci získal Barbierovu cenu udělenou Francouzskou lékařskou akademií.

2. Léčení a prevence

2.1 Způsob léčení ve středověku

I přesto, že toho lidé o moru a jeho léčení moc nevěděli, měli s ním určité zkušenosti a díky tomu mohli popsat průběh nemoci, zavést různá opatření nebo dát léky na umírnění bolesti. Postupem času bylo vydáno hodně knih s tématem moru, u nás celkem pět knih s morovou tematikou. Zde uvedu jen dvě knihy.

První byl Mistr Havel ze Strahova, který napsal "Missium imperatori". Ve své knize uváděl nejúčinnější léčbu pouštění žilou, vykuřování bylinkami k vyčištění vzduchu a dietu.

Jan Černý napsal "Spis o nemocech morných, kterak se mají lidé před tím i potom času". Jeho kniha je významná hlavně proto, že byla psána českým jazykem. Ve svém díle uvádí léčení morové nákazy a možnosti její zábrany. Doporučoval nálevy⁷⁾ nebo čaje z bylin či aromatických rostlin, jako je například růže, meduňka, heřmánek, máta.

Lékaři ve středověku neměli dost znalostí, aby mohli mor léčit. Jejich hlavní prací nebylo nemocné léčit, ale uvádět počet nakažených a mrtvých. Často se pokoušeli léčit, ale velmi drastickými způsoby: nařezávali uzliny, aby z nich dostali hnis, nebo uzliny polévali rtutí. Tyto i podobné metody vedly vždy ke smrti dotyčného. Lékaři, kteří nemocné

---

⁶⁾ mikro - malý, biologie - studium života

⁷⁾ vylouhování bylin

navštěvovali, se vystavovali riziku nakažení. To se snížilo díky lékaři Charlesi de l'Ormeovi, který roku 1619 vymyslel ochranný lékařský oblek, který zahrnuje boty, rukavice, brýle, plášť z voskovaného plátna a masku se zobákem, jenž byl naplněn kořením, jako je například hřebíček, vanilka aj. (proti nákaze z ovzduší). Ale i přesto většina lékařů nákaze podlehla.

Obrázek 1 - ochranný lékařský oblek

Obrázek 2 - ochranný oblek: klobouk, maska a plášť

2.2 Opatření proti moru

Častým opatřením proti moru bylo vykuřování⁸⁾ domů šalvějí, pelyňkem a sírou, ústa vyplachovali octem nebo kořalkou, kůži potírali octem a šafránem. Zaváděli karantény, zřizovali pasy, doklady, že dotyčný nepřichází z nakaženého města, kordony, hlídané hranice, kde kontrolovali všechny procházející.

Ale i přes tato opatření mor působil dál. Postupem času lidé přišli na hlavní zásady pro nešíření moru, a tak začali:

- udržovat čistotu v ulicích a domech
- nosit čisté oblečení
- omezovat kontakt s nemocnými
- pohřbívat mrtvé mimo město
- zakazovat shromažďování lidí v hospodách a kostelech
- pořizovat do domácností kočku nebo psa

Lidé přišli na spojitost nemoci s hlodavci a vypožorovali také, že nemoc začíná hlavně v létě a v zimě záhadně končí.

2.3 První vakcína

První vakcínu v roce 1897 připravil lékař Waldemar Haffine, když ho o to roku 1896 požádala Bombaj, ve které vypukla morová epidemie 10. ledna 1897. Vakcínu Haffin vyzkoušel sám na sobě. Obsahovala menší množství bakterií, které produkovaly imunitní reakci, ale také způsobovala velmi nepříjemné vedlejší účinky. Ochrana nebyla úplná, ale až o 50 % snížila riziko.

2.4 Způsob léčení dnes

Mor je stále nebezpečnou nemocí, i když máme mnohem víc prostředků k jeho vyléčení. Při nakažení morem se musí co nejdříve zahájit léčba antibiotiky a pacient musí být umístěn do karantény, jinak hrozí smrt a nákaza dalších osob. V dnešní době se k léčbě využívají účinná širokospektrální antibiotika⁹⁾. Proti moru existují dvě vakcíny, u nás však

---

⁸⁾ vykuřování čištění ovzduší

⁹⁾ streptomycin, tetracyklin, chloramfenikol a fluorochinoliny

málo dostupné. Obvykle se tato léčba využívá u osob s větším rizikem nákazy nebo u zdravotníků v oblastech s výskytem moru. První typ obsahuje mrtvé bakterie *Yersinia pestis*, účinkuje krátkodobě a nemá silný účinek. Druhý typ obsahuje živé bakterie, které jsou zbavené schopnosti vyvolat onemocnění.

3. Morové sloupy

3.1 Důvod jejich stavby

Po stále se opakujících morových epidemiích lidé o moru stále nic nevěděli, neměli lék ani znalosti, aby mor zastavili, tak se obrátili k náboženství a doufali, že si spásu vymodlí u svatých. Proto začali stavět morové sloupy, kterými zobrazovali svaté, aby je obměkčili. Hlavní důvody byly, že chtěli, aby se jim mor vyhnul, anebo proto, že děkovali, že už skončil. Obvykle na morových sloupech můžeme vidět zobrazenou sv. Marii jako ochranitelku, sv. Rocha, protože pomáhal nemocným, sv. Šebastiána, který byl pomocníkem sv. Rocha, sv. Rozalii, ochránkyni proti nemocem. Na morových sloupech mohou být zobrazeni i jiní svatí.

Obrázek 4 – socha sv. Šebastiána v Brně

Obrázek 3 - morový sloup Lipník nad Bečvou

3.2 Morové sloupy u nás

V Teplicích byl v letech 1718 - 19 postaven morový sloup, který navrhl slavný barokní český sochař Matyáš Bernard Braun kvůli odvrácení moru v roce 1713. Je považován za jedno z nejlepších děl Brauna. Sloup vznikl z kašny, měří dvacet metrů, je vytvořen z pískovce, je ozdoben šesti patrony a má barokní znaky, např. oblouky. Můžeme ho znát pod názvem Nejsvětější trojice.

V Olomouci se stavby ujal Václav Render a na výzdobě pracovali Jan Sturmer a Tobiáš Schütz. V době baroka, v letech 1715 – 1723, byl sloup dokončen jako poděkování, že mor, sužující město v letech 1714 – 1716, skončil. Sloup je zdoben osmi pozlacenými světci, měří třicet pět metrů. Kvůli obléhání Olomouce Prusy byla poškozena socha sv. Rocha a je nahrazena kopií. Ve 20. století byl nahrazen i kroucený sloup. Roku 2000 byl morový sloup prohlášen za památku UNESCO.

Ve Vyškově trval mor s menšími přestávkami skoro 50 let. Proto byl v roce 1719 postaven na Masarykově náměstí morový sloup za skončení moru. Tento morový sloup je dílem sochaře Jana Christiana Pröbstla, který použil na stavbu sloupu mramor. Sloup zdobí malí andělé a oblaka. Můžeme na něm vidět sochy čtyř světců, v letech 1754 a 1771 byly přidány další dvě sochy.

Obrázek 5 - morový sloup Vyškov

Morový sloup v Brně stojí na náměstí Svobody. Má připomínat jednu z morových ran, které působily v období baroka v 17. století. Sloup byl zhotoven roku 1689 po roce sužování obyvatel města Brna. Na jeho stavbě se podílelo nemálo umělců, autorem a hlavním stavitelem byl Jan Křtitel Erna, sochař Ferdinand Pfaundler a umělci Baltasar Frobel a Jan Kašpar Pröbstl, který se též podílel na stavbě morového sloupu ve Vyškově. Na sloupu jsou čtyři světci ozdobeni zlatou svatozáří a na vrcholu se tyčí ozářená paná Marie s děťátkem, která na nás shlíží.

Obrázek 6 - morový sloup v Brně

4. Největší morové epidemie

První morová epidemie byla zaznamenána od roku 542 jako tzv. Justiniánův mor, který trval 50 let. Obětí této epidemie bylo 100 milionů lidí.

Druhou morovou epidemií můžeme také nazývat pandemií, trvala od 14. století do 18. století. Od té doby se moru začalo říkat černá smrt, převážně tím nazývali plicní formu. Původně epidemie začala v Číně, odkud postupovala do dalších zemí. Do Evropy se epidemie dostala kvůli janovským lodím, na nichž pluli lidé nakažení morem. Ti se nakazili ve městě Kaffa, dnešní Feodosii na jihozápadě Krymu. Tehdy byla Kaffa obléhána tatarskou armádou, kterou soužil mor. Místní obyvatelé se ho rozhodli použít jako biologickou zbraň, a tak mrtvolky nakažené morem katapultovali za hradby Kaffy. A vystrašení Janované utekli do Evropy, nakažení morem. Celkový počet obětí není znám, ale tvrdilo se, že vyhubil třetinu až čtvrtinu Evropy.

Třetí a poslední morová epidemie probíhala v Asii v letech 1855 - 1948. Díky vědcům Alexandru Yersinovi a Šibasaburo Kitasatovi, kteří v roce 1894 nezávisle na sobě zjistili spojitost bakterie *Yersenia pestis* s morem, obětí této epidemie bylo 10 milionů lidí.

4.1 Morové epidemie u nás

V České republice se mor objevoval od 14. do 18. století. Nezasáhl nás však na tolik jako Evropu, díky poloze a klimatu našich zemí. Čechy nejvíce zasáhla druhá vlna moru v letech 1357 - 1363. Mor se přenášel z jednoho kraje do dalšího, a to opakovaně. Byla to největší morová rána, která postihla nejen naši zemi, ale také zbytek světa. Třetí vlna byla roku 1680, zahubila 100 tisíc obyvatel tehdejších Čech. Lidé však začali zavádět primitivní hygienu, ale ani ta jim nepomohla proti poslední morové ráně v letech 1711 - 1715. Tentokrát zahubila 200 tisíc obyvatel Čech. Zavedením kanalizace už mor více neškodil.

4.2 Slavné osobnosti, které mor zasáhl

Magdaléna Vizovská, první žena Jana Amose Komenského, zemřela při morové epidemii společně se svými dvěma syny. A dále Michel de Nostredamus, známý francouzský lékař a věstec, v roce 1534 přišel o manželku, syna a dceru kvůli morové ráně. Takle ztráta ho silně zasáhla, ale na svou dobu překvapivě dodržoval hygienu a zapojil se do léčení moru. Piero di Cosimo, slavný italský malíř, zemřel v šedesáti letech ve Florencii roku 1522, také údajně na mor.

5. Výskyt moru na Blanensku a ve Vilémovicích

Mor se v Blansku objevil v roce 1715, zemřelo na něj celkem 40 lidí. Zemřelí nebyli pohřbeni v samostatných hrobech, ale na "malém krchůvku u pastoušek", později byl označen jako "Úmorčí". Blansko zřejmě nepodlehlo morovým epidemiím opakovaně. Ve Vilémovicích se mor objevil také v roce 1715, zemřelo na něj 20 nebo 21 lidí, kteří jsou pohřbeni na místě zvaném „U Krchůvka“.

Závěr

Hlavním účelem pro vypracování mé závěrečné práce bylo vás seznámit s problematikou moru a objasnit vše s ním spojené. Chtěla jsem vás informovat o tom, jak vznikla nemoc, která terorizovala lidi ve středověku, seznámit vás s důležitými vědci, kteří objevili původce této nemoci, přispěli svými objevy a zabránili dalším epidemiím

a rozšiřování morové rány různými opatřeními. Také jsem chtěla porovnat léčení moru ve středověku a dnes, i když to moc srovnávat nelze. Podrobně jsem chtěla vás seznámit se všemi druhy moru a jejich příznaky, poté poukázat na morové sloupy a proč se vlastně stavěly. Zmínila jsem také největší epidemie, které mor způsobil. Mor má svou historii i v Blansku a jeho okolí, když se tu objevil v roce 1715. Ve světě mor nikdy úplně nezmizel, dnešní době ho najdeme v Jižní Americe, přesněji v Andách a v Brazílii.

Díky této práci jsem se o moru dozvěděla spoustu nových informací. Mor se ve středověku nebral jen jako nemoc, ale také boží trest. Zaujala mě jak jeho historie, tak jeho průběh. Hlavní zdroje, díky kterým tato práce vznikla, pocházely většinou z internetu, ale kniha o moru mi mou práci také velmi ulehčila. Doufám, že jsem vás s touto nemocí seznámila nebo jste se o ní dozvěděli něco víc, než jste věděli doposud.

Zdroje

Literatura

- GRUNDA, Blahomil; ŠEVČÍKOVÁ, Jitka. *Dissertatio de Peste. Pojednání o Moru*. Blansko: Nemocnice Blansko, 2014, ISBN 978-80-260-6444-2.

Internetové zdroje

- „AUTOR NEUVEDEN“. *Yersinia pestis* [online]. [cit. 22.1.2020]. Dostupný na WWW: https://cs.wikipedia.org/wiki/Yersinia_pestis
- „AUTOR NEUVEDEN“. *Dýmějový mor* [online]. [cit. 22.1.2020]. Dostupný na WWW: https://cs.wikipedia.org/wiki/D%C3%BDm%C4%9Bjov%C3%BD_mor
- „AUTOR NEUVEDEN“. *Mor* [online]. [cit. 22.1.2020]. Dostupný na WWW: <https://www.mojezdрави.cz/nemoci/mor-2104.html>
- „AUTOR NEUVEDEN“. *Plicní mor* [online]. [cit. 23.1.2020]. Dostupný na WWW: https://cs.wikipedia.org/wiki/Plicní_mor
- „AUTOR NEUVEDEN“. *Septický mor* [online]. [cit. 23.1.2020]. Dostupný na WWW: <https://www.mystika.info/products/septicky-mor/>
- „AUTOR NEUVEDEN“. *Paul Louis Simond* [online]. [cit. 23.1.2020]. Dostupný na WWW: https://en.wikipedia.org/wiki/Paul-Louis_Simond
- BURIÁNKOVÁ, Lenka. 22. 9. 1863: narodil se objevitel bakterie moru Alexandre Yersin [online]. [cit. 23.1.2020]. Dostupný na WWW: http://www.rozhlas.cz/radio_cesko/vyroci/zprava/22-9-1863-narodil-se-objevitel-bakterie-moru-alexandre-yersin--496153
- „AUTOR NEUVEDEN“. *Shibasaburo Kitasato* [online]. [cit. 23.1.2020]. Dostupný na WWW: <https://www.historyofvaccines.org/index.php/content/shibasaburo-kitasato>
- „AUTOR NEUVEDEN“. *Kitasato Shibasaburō* [online]. [cit. 23.1.2020]. Dostupný na WWW: https://en.wikipedia.org/wiki/Kitasato_Shibasaburō
- PROUZA, Tadeáš. *Rtut' a skalpel. Jak léčily doktoři ve středověku mor?* [online]. [cit. 23.1.2020]. Dostupný na WWW: <https://eurozpravy.cz/magazin/246695-rtut-a-skalpel-jak-lecili-doktori-ve-stredoveku-mor/>
- „AUTOR NEUVEDEN“. *Waldemar Haffkine* [online]. [cit. 23.1.2020]. Dostupný na WWW: https://en.wikipedia.org/wiki/Waldemar_Haffkine

- „AUTOR NEUVEDEN“. *Mor* [online]. [cit. 24.1.2020]. Dostupný na WWW: <https://nemoci.vitalion.cz/mor/>
- „AUTOR NEUVEDEN“. *Mor* [online]. [cit. 24.1.2020]. Dostupný na WWW: <https://www.mojezdрави.cz/nemoci/mor-2104.html>
- DE GALINDO, Jana. *Morové sloupy* [online]. [cit. 24.1.2020]. Dostupný na WWW: http://www.seniortip.cz/?module=article&id_article=2675
- „AUTOR NEUVEDEN“. *Morový sloup Největší Trojice* [online]. [cit. 24.1.2020]. Dostupný na WWW: <http://www.teplice.cz/morovy-sloup-nejsvetejsi-trojice/os-1164>
- TOMÁŠEK, Radek. *Morové sloupy – Černá smrt* [online]. [cit. 24.1.2020]. Dostupný na WWW: <http://e-obzor.cz/morove-sloupy-cerna-smrt/#>
- PETEROVÁ, Lucie. *Mor a jeho důsledky v Evropě* [online]. [cit. 24.1.2020]. Dostupný na WWW: <https://www.celemvzad.cz/clanek/mor-a-jeho-dusledky-v-evrope/?cislo=12>
- GRUNDA, Blahomil. *Mor v Blansku a ve Vilémovicích v roce 1715* [online]. [cit. 24.1.2020]. Dostupný na WWW: <https://www.blansko.cz/clanky/2014/04/mor-v-blansku-a-ve-vilemovicich-v-roce-1715>
- BOHUNĚK, Jan. *Teplice morový sloup* [online]. [cit. 5.3.2020]. Dostupný na WWW: <https://www.prodej-obrazy.eu/p/3149/teplice-morovy-sloup-nejvetsi-trojice-v-teplicich-savel-vladimir>
- „AUTOR NEUVEDEN“. *Morový sloup Panny Marie* [online]. [cit. 6.3.2020]. Dostupný na WWW: <http://spqo.cz/content/morovy-sloup-panny-marie-mariansky-sloup>
- ROHÁČKOVÁ, Leona. *Mariánský sloup na Dolním náměstí* [online]. [cit. 6.3.2020]. Dostupný na WWW: <https://www.novinky.cz/vase-zpravy/clanek/mariansky-sloup-na-dolnim-namesti-v-olomouci-bude-zrestaurovan-269199>
- HORÁKOVÁ, E.; SLOUKA, Jiří. *Morový sloup, Vyškov* [online]. [cit. 18.3.2020]. Dostupný na WWW: <https://www.hrady.cz/index.php?OID=9384&PARAM=11&tid=36432&pos=450>
- „AUTOR NEUVEDEN“. *Kudy z nudy - Užijte si UNESCO naplno – navštivte Olomouc* [online]. [cit. 18.3.2020]. Dostupný na WWW: <https://www.kudyznudy.cz/aktuality/uzijte-si-unesco-naplno-navstivte-olomouc>
- ADAMOVÁ, Karolína. *Morový sloup - Brno* [online]. [cit. 18.3.2020]. Dostupný na WWW: <http://www.pruvodcebrnem.cz/morovy-sloup>

- SVOBODA, Jiří. *Historie morových epidemií* [online]. [cit. 22.3.2020]. Dostupný na WWW: <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/1995/cislo-9/historie-morovych-epidemii.html>
- LÁDYOVÁ, Jana. *Tři ženy Jana Ámose* [online]. [cit. 22.3.2020]. Dostupný na WWW: <https://zena-in.cz/clanek/tri-zeny-jana-amose>
- GRUNDA, Blahomil. *Mor v Blansku a ve Vilémovicích v roce 1715* [online]. [cit. 2.6.2020]. Dostupný na WWW: <https://www.blansko.cz/clanky/2014/04/mor-v-blansku-a-ve-vilemovicich-v-roce-1715>

Obrázky

- Obrázek 1: „AUTOR NEUVEDEN“.. *Autentická a zachovalá morová maska ze 16. století je součástí výstavy lékařské historie* [online]. [cit. 29.3.2020]. Dostupný na WWW: <https://morezprav.cz/svetodeni/autenticka-a-zachovala-morova-mask-a-ze-16-stoleti-je-soucasti-vystavy-lekarske-historie>
- Obrázek 2: „AUTOR NEUVEDEN“.. *Autentická a zachovalá morová maska ze 16. století je součástí výstavy lékařské historie* [online]. [cit. 29.3.2020]. Dostupný na WWW: <https://morezprav.cz/svetodeni/autenticka-a-zachovala-morova-mask-a-ze-16-stoleti-je-soucasti-vystavy-lekarske-historie>
- Obrázek 3: Vlastní fotografie, 28.3.2020
- Obrázek 4: Vlastní fotografie, 28.3.2020
- Obrázek 5: Vlastní fotografie, 28.3.2020
- Obrázek 6: Vlastní fotografie, 28.3.2020